

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

УДК 329.14(477)

ПРО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОГО РУХУ

В. А. Гошовська,

доктор політичних наук, професор,

завідувач кафедри парламентаризму та політичного менеджменту,

директор Інституту підвищення кваліфікації керівних кадрів, Національна

академія державного управління при Президентові України

У статті розкрито сутність полеміки видатних українських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. у питаннях становлення українського соціал-демократичного руху, спрямованої на формування справедливої незалежної Української держави, в основі якої має бути «не сліпа віра народу, а поступове його переконання у необхідності суспільно-політичних та економічних змін в Україні шляхом просвіти широких мас населення і виховання в них свідомої та мислячої національної сили»; проведено паралель щодо вимог до етики представників політичної еліти у сучасній Україні та проведення ними політичної полеміки навколо основних ідеологічних концептів.

Ключові слова: соціал-демократія, український соціально-демократичний рух, політична полеміка.

V. A. Goshovska,

doctor of political sciences, Professor,

head of Chair of parliamentarism and political management, Director of the

Institute of improvement of professional skill of the commanding personnel department,

National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

ON THE QUESTION OF THE FORMATION OF THE UKRAINIAN SOCIAL-DEMOCRATIC MOVEMENT

The article reveals the essence of the controversy of the outstanding Ukrainian figures of the late XIX – early XX centuries. in the formation of the Ukrainian social-democratic movement, aimed at forming a fair independent Ukrainian State, which should be «not blind faith, and gradually his belief in the necessity of socio-political and economic changes in Ukraine through education of the masses of people and nurturing them conscious and thinking of national power»; carried out parallel requirements ethics representatives of political elite in modern Ukraine and holding them political controversy around the main ideological concepts.

Key words: social democracy, the Ukrainian social-democratic movement, a political polemic.

В. А. Гошовская,

доктор политических наук, профессор,

заведующая кафедрой парламентаризма и политического менеджмента,

директор Института повышения квалификации руководящих кадров,

Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

О ВОПРОСАХ СТАНОВЛЕНИЯ УКРАИНСКОГО СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ

В статье раскрыта сущность полеміки выдающихся украинских деятелей конца ХІХ – начала ХХ ст. в вопросах становления украинского социал-демократического движения, направленного на формирование справедливого независимого Украинского государства, в основе которого должна быть «не слепая вера народа, а постепенное его убеждение в необходимости общественно-политических и экономических изменений в Украине путем просвещения широких масс населения и воспитания у них сознательной и мыслящей национальной силы»; проведена параллель относительно требований к этике представителей политической элиты в современной Украине и проведения ими политической полеміки вокруг основных идеологических концептов.

Ключевые слова: социал-демократія, украинское социально-демократическое движение, политическая полеміка.

© Гошовська В. А., 2015

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку Української держави важливе значення має розкриття сутності полеміки, що виникла наприкінці XIX – початку XX ст. між видатними українськими діячами у питаннях становлення українського соціал-демократичного руху та формування справедливої незалежної Української держави. Адже й нині в Україні, на початку XXI ст., між різними політичними силами точиться гостра дискусія, виникають конфлікти та суперечності як між коаліційними і опозиційними політичними силами, так і всередині коаліційної більшості в парламенті.

На наш погляд, одна з причин такої поведінки лідерів парламентських політичних партій, фракцій та комітетів полягає у відсутності в них політичної культури та досвіду застосування техніки політичної полеміки як інструменту переконання, а не інструменту застосування сили. Полеміка відрізняється від дискусії чи диспуту своєю цілеспрямованістю. На відміну від учасників дискусії, диспуту, які намагаються дійти єдиної думки, знайти загальне рішення, установити істину, мета полеміки інша – здобути перемогу над опонентом, відстояти та затвердити власну позицію, переконуючи його відповідними аргументами і фактами.

Досвід становлення українського соціал-демократичного руху наприкінці XIX – початку XX ст. свідчить про те, що українська політична еліта вмiла вести такі обґрунтовані діалоги, дискусії, і головне – полеміку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на перехід України до ринкової економіки, що супроводжується глибоким соціальним розшаруванням, природно, викликає зацікавленість соціальними ідеями і певний інтерес до діяльності соціал-демократичних сил. Ця проблема не перестає цікавити науковців, які прагнуть продовжувати традиції вітчизняної соціал-демократії кінця XIX – початку XX ст. і виробити власну ідеологію розвитку Української держави в XXI ст. на засадах справедливості, соборності, солідаризму, демократії.

Серед сучасних напрацювань із цієї проблематики слід виділити роботи В.Борисенка [2], Г.Касьянова [3], О.Левенця [4], В.Головченка [5] та інших, які у своїх працях досліджували український соціалізм та соціал-демократизм у XX ст., суспільно-політичні умови виникнення української соціал-демократії та групи українських соціал-демократів Івана Стешенка і Лесі Українки [6].

Важливими є напрацювання науковців кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління

при Президентіві України щодо актуальності розвитку громадянського суспільства, об'єднання його з політичною, адміністративною, науковою, митецькою, військовою, духовною, управлінською елітами навколо ідей єдності та духовності [7]; усвідомлення того, що покращення життя в державі залежить від ініціативи та персональної відповідальності кожного громадянина і лідерів провідних політичних сил.

Не менш важливими для нашого дослідження є ідеї вітчизняних авторів про відносини між політичною опозицією і коаліцією [9], про поведінку політичних лідерів [10], вимоги до них [11] та вміння щодо застосування полеміки як інструменту політичного переконання [6].

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності полеміки видатних українських діячів кінця XIX – початку XX ст. у питаннях становлення українського соціал-демократичного руху, спрямованої на формування справедливої незалежної Української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В історії Української державності важливе значення мають становлення та розвиток соціал-демократичного руху, який відіграв ключову роль у заснуванні Центральної Ради в березні 1917 р. та мав вирішальний вплив на революційні й державотворчі процеси 1917–1920 рр. Українська соціал-демократія як ідейно-політична течія зародилася в 70–90-х рр. XIX ст. у Галичині. У 80-х рр. XIX ст. у складі Австрійської соціал-демократичної партії виникли перші українські осередки соціал-демократії, представлені Русько-Українською Радикальною Партією (РУРП), засновниками якої були видатні українські діячі – І.Франко та М.Павлик, та Українською соціал-демократичною партією, головним ідеологом якої була Леся Українка – видатна українська поетеса, письменниця, громадський діяч, лідер української соціал-демократичної партії, яка відстоювала ідеї державності України у формі національно-територіальної автономії українських земель у складі перебудованої на федеративно-демократичних засадах Росії як перехідного етапу до можливої в подальшому за сприятливих обставин повної її політичної самостійності й соборності.

Між цими партіями у той час розгорнулася досить активна полеміка: спільним в їхніх поглядах було прагнення створити Україну як політичну силу; відмінним – шляхи її утворення, причинами яких були умови їхнього життя та праці («російський поліцейський абсолютизм у східній і австрійська конституція в західній частинах України» суттєво вирізнялися [1]).

Зазначимо, що, на відміну від ортодоксального марксизму та інших видів соціалізму, соціал-демократичний рух ґрунтується на верховенстві політичної дії, має поміркований погляд на реформи та способи побудови соціальної справедливої держави, орієнтується на інтелігенцію як головну силу, «мозок нації», здатний здійснити низку політичних, соціалістичних та економічних трансформацій, розпочатий Михайлом Драгомановим і ґрунтовно розвинений Лесею Українкою, став однією з головних рис української соціал-демократії і має суттєве практичне значення для сучасних політичних процесів, що відбуваються в Україні.

Концепція суспільно-політичних поглядів Лесі Українки як ідеолога української соціал-демократії (УСД) є цілісною системою, формування якої припадає головним чином на кінець ХІХ – початок ХХ ст. Її основними ідеями є:

- повна самостійність організації українських соціал-демократів на підросійських територіях України з центром у Києві;
- співпраця з подібними організаціями інших поневолених народів імперії, але не з великодержавним централізмом есдеків – «старших братів»;
- створення власного видавництва групи УСД та її політичної серії – «Бібліотека УСД»;
- орієнтація на європейський шлях розвитку, європейські першоджерела соціал-демократизму, а не на їх російські інтерпретації;
- українська селянська революція як стихійна рушійна сила для визволення України з-під національно-колоніального гніту.

Ці принципи та ідеї української соціал-демократії формувалися на початку ХХ ст. у вкрай несприятливих суспільно-політичних умовах, таких як: відсутність елементарних громадянських прав і свобод; низький рівень політичної культури народних мас; жорстка конкуренція з боку російських, польських та єврейських революційних партій; зрусифікований промисловий пролетаріат. Усі ці умови були безпосереднім наслідком колоніального становища української нації у складі Російської імперії.

Саме в таких умовах Леся Українка в полемічній дискусії зі своїми політичними опонентами і соратниками категорично заперечувала прагнення партійних борців привести народ до сліпого поклоніння певним політичним принципам та ідеям. Вона вбачала саме таку загрозу в «Капіталі» Карла Маркса і у статтях лідера галицької УСД Миколи Ганкевича.

На протигагу їхнім ідеям, Леся Українка висунула *ідею раціонального начала в політиці*, що ґрунтується на поступовій просвіті мас та пе-

ретворенні їх у свідому і мислячу національну силу та підтримала погляди німецького опортуніста А.Шеффле, який піддав критиці марксистське вчення і підкреслив етико-вольову природу економічного життя, шукав для неї регіональну етико-антропологічну основу. Він називав соціалізмом будь-яке втручання держави в економіку і закликав до співробітництва між пролетаріатом і буржуазією.

Леся Українка, як і М.Драгоманов та І.Франко, визнавала соціалізм тільки «етичний», «з людським обличчям». Вона була соціал-демократом, але не марксістського, не ленінського і взагалі не російського типу, а європейського чи властивого їй українського типу.

Леся Українка не бачила у марксистському вченні тієї «строкої системи», про яку говорили комуністи, а саме наявність такої «строкої системи» є головною рисою будь-якої політичної ідеології, яка повинна мати чіткі погляди, ідеї та положення. Тому Леся Українка вказує на один із головних недоліків «Капіталу» К.Маркса – на те, що ця праця розраховує на сліпу віру народу, а не на поступове його переконання в необхідності суспільно-політичних та економічних змін в Україні [6].

І тому Леся Українка комуністичній ідеї збройної боротьби протиставила соціал-демократичну концепцію еволюційних змін. Ці ідеї були сформовані у багатогранній політичній полеміці як усередині українського соціал-демократичного руху та вивчення основних положень європейських соціал-демократичних партій, зокрема – німецької, так і з політичними опонентами.

Інструмент політичної полеміки виявився ефективним не лише в переконаннях самої Лесі Українки, а й сформував соціально-демократичні погляди у великої когорти української інтелігенції та представників середнього класу того часу. Однак і сьогодні результати деяких соціологічних досліджень вказують на те, що найвищу оцінку серед питань функціонування Верховної Ради України отримало дисциплінарне питання про дотримання етичної поведінки депутатів [12], а також питання реформування стандартів парламентської етики [11].

Зокрема, для України в умовах реалізації політичної складової положень Угоди про асоціацію з Європейським Союзом [13] важливим є долучитися до розробки кодексу етики і поведінки парламентарів, який би відповідав кодексам парламентів регіону ОБСЄ. На допомогу вирішенню цих питань для держав – учасниць ОБСЄ діє відповідне Бюро з демократичних інститутів та

прав людини (БДПП), яке сприяє дотриманню демократичних принципів та вирішенню питань, пов'язаних із боротьбою з корупцією, покращенням підзвітності й зміцненням довіри, професіоналізацією політиків, створенням міжнародних стандартів.

Міжнародний стандарт кодексу етики і поведінки парламентарів включає індекс поведінки, реєстр інтересів, декларацію про майно, витрати і виплати, поведінку в залі засідань, правила, які стосуються поведінки з лобістами.

Зокрема, бажаючи сформувати позитивний індекс поведінки в українських парламентарів, важливим, на нашу думку, є розуміння ними сутності полеміки, яка існувала між лідерами соціально орієнтованих політичних сил – між Лесею Українкою, Іваном Франком (видатним українським письменником, громадським діячем, засновником РУРП) та Миколою Ганкевичем (лідером галицької УСД), результати якої представлені в таблиці у вигляді обґрунтованих Лесею Українкою концепцій.

<i>Результати полеміки Л.Українки з:</i>	
<i>І.Франком</i>	<i>М.Ганкевичем</i>
<i>обґрунтовано концепції</i>	
політичної свободи для формування національно свідомої та освіченої у суспільно-політичних питаннях української національної інтелігенції	етики в політиці
української національної преси для розвитку політичної та культурної просвіти мас	гуманістичної ідеї врахування інтересів людини в процесі політичної боротьби
провідної ролі партії у політичній боротьбі за демократичні свободи	соціальної справедливості та державної самостійності України як головного завдання українського соціал-демократичного руху
обов'язкової попередньої організаторської та теоретичної роботи серед найширших мас населення для формування серйозного політичного і національного руху українського народу	формування державного ладу, що ґрунтується на: перевагах закону; справедливості права; перевагах загальнолюдських інтересів над класовими

Як видно з таблиці, на відміну від соціальної свободи, запропонованої Іваном Франком, Леся Українка запропонувала політичну свободу як центральну в соціал-демократичному політичному світогляді, рушійну силу, у здобутті якої формується національно свідомо та освічена в суспільно-політичних питаннях українська національна інтелігенція. Українську національну пресу Леся Українка вважала головним засобом політичної та культурної просвіти мас; політичну партію – рушійною силою в політичній боротьбі за демократичні свободи, які неминуче приведуть до заміни капіталізму соціалізмом; організаторську та теоретичну роботу серед найширших мас населення – необхідною умовою для формування серйозного політичного і національного руху українського народу.

Важливими у полеміці Лесі Українки з Миколою Ганкевичем є положення про: усунення теро-

ру з політичної боротьби та запровадження етики в політику; гуманістичну ідею врахування інтересів людини в процесі політичної боротьби; ідеї соціальної справедливості та державної самостійності України як головного завдання українського соціал-демократичного руху, яке повинно здійснюватися «чистими способами», під якими вона розуміла гуманістичну ідею найвищої цінності окремої людської особистості та всього народу, недопустимість нівелювання та ігнорування їхніх інтересів; основи будь-якого державного ладу, що ґрунтуються на принципах верховенства закону та справедливості права, перевагах загальнолюдських інтересів над класовими.

Зазначимо також, що більшість суспільно-політичних положень Лесі Українки ґрунтуються на положеннях «Ерфуртської програми», яка була прийнята німецькою соціал-демократичною партією на з'їзді в м. Ерфурт у жовтні 1891 р. і діяла до 1921 р. У цій програмі відзначається неминучість заміни капіталізму соціалізмом, підкреслюється необхідність політичної боротьби, провід-

на роль партії та вимог демократичних свобод. Ці ідеї «Ерфуртської програми» знайшли втілення та осмислення в суспільно-політичних поглядах Лесі Українки, які вона розвинула у власну *концепцію політичної боротьби*, що включила:

– політичну освіту і виховання мас та створення «мозку нації» – інтелігенції – як головної рушійної сили цієї політичної боротьби;

– реалізацію ідеї провідної ролі політичної партії, яка знайшла своє практичне втілення на початку 1896 р., коли була утворена група УСД [6].

Концепція боротьби Лесі Українки викликана несприйняттям нею кривавих жертв та смертей, які несли із собою масові страйки і демонстрації. Тому вона відкинула будь-які збройні виступи як засіб політичної боротьби, оскільки терористичні акти, страйки і демонстрації призводять до невинних жертв та і не можуть дати бажаних

результатів і наслідків. Леся Українка протиставила терору «загальне добро» та «інтереси народу», обстоювала власне положення, що політична боротьба може бути і чесною, і нечесною, що її характер визначається характерами тих партій і суспільно-політичних діячів, які беруть у ній участь. Тому важливим є вибір саме таких політичних сил, які розуміють політичну боротьбу без збройних виступів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як бачимо, погляди на поведінку політичних лідерів наприкінці ХХ ст., що виникли внаслідок полемічних дискусій Лесі Українки з лідерами різних партій, а також унаслідок обробки аналітичних матеріалів зарубіжних політиків, свідчать про етичний напрям розвитку українського ліберально-демократичного руху, є перспективними для сучасних політиків та парламентарів.

Цікавою з цього приводу є думка Миколи Зерова [8] щодо особливості Лесі Українки. Він, зокрема, зазначає: «Серед усіх тих людей, що перейшли в історії громадського нашого життя як учні Драгоманова, ясно вирізнялися два одмінні типи. Одні, як Павлик, цілком zostалися в полоні його яскравої індивідуальності, своїх власних стежок не проклали, а якщо й різняться між собою, то тільки характером і мірою своєї участі в драгоманівському культі. Друзі, які засвоїли собі

зерна драгоманівської науки, але зростили його по-своєму, зазнавши інших повітів та впливів, і плід дали свій власний, перейшовши в історію з власними, часом різко окресленими обличчями ... Леся Українка докорінно належала до другого гурту драгоманівців» [6].

Погоджуючись із цією думкою, слід зазначити, що, сформована під ідейним впливом Михайла Драгоманова, Леся Українка витворила власний політичний світогляд, який ґрунтувався на принципах та ідеях соціал-демократів, історії суспільно-політичної думки України, в основу якої покладена ідея політичної боротьби за поліпшення умов життя народу, за реалізацію в практичному житті ідеї соціальної справедливості та за державну самостійність України як головного завдання українського соціал-демократичного руху, яка повинна здійснюватися «чистими способами» і ґрунтуватися на гуманістичній ідеї врахування інтересів людини, а метод полеміки, використаний нею, є інструментом політичного переконання.

З'ясовано, що серед ефективних засобів поширення соціал-демократичних ідей серед широких мас населення є полеміка, застосування якої може мати позитивні зміни в поведінці політиків та парламентарів, які спрямовують свою діяльність на стабільність та подальший демократичний і європейський вектор розвитку нашої держави.

Список використаних джерел

1. Лаврінченко Ю. Українська соціал-демократія (група УСД) та її лідер Леся Українка / Ю. Лаврінченко // Сучасність. – 1971. – № 5–8. – [Мюнхен].
2. Борисенко В. А. До питання про Революційну Українську Партію / В. А. Борисенко // Наук. пр. з питань політ. історії. – К., 1991. – Вип. 169. – С. 129–130.
3. Касьянов Г. Український соціалізм: люди, партії, ідеї (початок ХХ сторіччя) / Г. Касьянов // Політол. читання. – К., 1992. – Вип. 2. – С. 101–114.
4. Левенець О. А. Ліворадикальні партії в Україні напередодні жовтневого перевороту / О. А. Левенець // Укр. іст. журн. – 1992. – № 3. – С. 23–31.
5. Головченко В. И. Истоки и становление Украинской социал-демократии (1896-1907 гг.) : автореф. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Головченко В. И. – К., 1993. – 19 с.
6. Гошовська В. А. Становлення української соціал-демократичної думки кінця ХІХ початку ХХ століття: проблема світогляду, національних особливостей, теоретичного осмислення на сторінках преси / В. А. Гошовська. – Х. : Основа, 1997. – 422 с.
7. Елітознавство : підручник / за заг. ред. В. А. Гошовської. – К. : НАДУ, 2013. – 268 с.
8. Зеров М. Твори : у 2 т. / М. Зеров. – К. : Дніпро, 1910. – С. 363–364.

References

1. Ju. Lavrinenko Ukrainka social-demokratia (grupa USD) ta ii lider Lesia Ukrainka [Ukrainian social democracy (USD group) and Lesia Ukrainka as its leader], Munich, Suchasnist, 1971, No 5–8.
2. Borysenko V.A. Naukovi praci z pytan politychnoi istorii [Scientific works on the issues of political history], vol. 169, Kiev, 1991. – P. 129–130.
3. Kasianov G. Politologichni chytannia [Political readings], vol. 2, Kiev, 1992. – P. 101–114.
4. Levenets O.A. Ukrainyskiy istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical journal], 1992, No. 3. – P. 23–31.
5. Golovchenko V.I. Istoki i stanovlenie Ukrainskoi social-demokratii (1896-1907) [Sources and development of Ukrainian social democracy (1896-1907)]/ Abstract of thesis Ph.D in History, 07.00.01, Kiev, Taras Shevchenko National University in Kiev, 1993, 19 p.
6. Goshovska V.A. Stanovlennia ukrainskoi social-demokratychnoi dumky kintsia 19 – pochatku 20 stolittia: problema svitogliadu, natsionalnykh osoblyvostei, teoretychnogo osmyslennia na storinkakh presy [Development of the Ukrainian social-democratic thought in the end of 19-beginning of 20 century: problem of world view, national features, theoretical acknowledgement in the press], Kharkiv, Osnova, 1997, 422 p.

9. Політична опозиція : навч. посіб. / [за заг. ред. В. А. Гошовської, К. О. Ващенко, Ю. Г. Кальниша]. – К. : НАДУ, 2013. – 208 с.
10. Політичне лідерство : навч. посібник / [за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко]. – К. : НАДУ, 2013. – 300 с.
11. Профессиональные и этические стандарты для парламентариев: анализ существующей ситуации. – Варшава : ОБСЕ, 2012. – 95 с.
12. Синьоокий О. Аналіз результатів дослідження проблемних аспектів функціонування Верховної Ради України / Олександр Синьоокий, Роман Кобець // Парламент. – 2015. – № 2. – С. 2–18.
13. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
7. Elitoloznavstvo: pidruchnyk [Elitology: manual]/ edited by V.A> Goshovska, Kiev, NAPA, 2013, 268 p.
8. Zerov M. Tvory: u 2-kh t. [Works in 2 volumes], Kiev, Dnipro, 1910, p. 363–364. Твори: У 2-х т. – К. : Дніпро, 1910. – С. 363–364.
9. Politychna opozitsia: navchalnyi posibnyk [Political opposition: manual]/ edited by V.A. Goshovska, K.O. Vashchenko, Ju.G. Kalnysh, Kiev, NAPA, 2013, 208 p.
10. Polityche liderstvo: navchalnyi posibnyk [Political leadership: manual]/ edited by V.A. Goshovska, L.A. Pashko, Kiev, NAPA, 2013, 300 p.
11. Professionalnye I eticheskie standarty dlia parlamentariev: Anali sushchestvujushchej situatsii [Professional and ethic code for the MPs: Analysis of current situation], Warsaw, OSCE, 2012, 95 p.
12. Syniookyi O., Kobets R. Parlament [Parliament], 2, 2015, p. 2–18.
13. EU-Ukraine Association Agreement, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki>